

NÁRODNÍ VÝBORY V NÁRODNOSTNĚ SMÍŠENÝCH OBLASTECH ČECH A MORAVY

Ladislav Vojáček

Vznik Československé republiky byl završením dlouhodobého a složitého procesu národního uvědomování a boje za českou a slovenskou státnost, na němž se větší či menší měrou podílely všechny rozhodující složky české a slovenské společnosti. Jeho závěrečnou fázi výrazně ovlivnily události druhého desetiletí našeho století – první světová válka a ruské revoluce roku 1917.

Dohodové mocnosti dlouho nepočítaly s rozbitím habsburské monarchie, v níž viděly především budoucí přirozenou protiváhu Německa ve střední Evropě. Spontánní ohlas hesla ruských bolševiků, vyslovujícího právo na sebeurčení národů, v širokých lidových vrstvách a neúspěch snahy o získání vládnoucích kruhů Rakouska-Uherska na svou stranu však dovedl představitele dohodových mocností v posledních měsících války k rozhodnutí jednoznačně podporovat protihabsburská národní a demokratická hnutí, usilující o rozbití staré monarchie.¹

Se vznikem a existencí nového státu spojovaly jednotlivé složky české a slovenské společnosti různorodé a často přímo protichůdné zájmy, představy a cíle. Nadšení ze vzniku republiky, iluze s tím spojené a společný zájem na jejím mezinárodněprávním zabezpečení a na stabilizaci vnitropolitické situace zpočátku většinu rozporů tlumily. V tomto směru situace zřetelně připomíná počátky obnovené Československé republiky po druhé světové válce, i když tehdejší rozložení politických sil bylo podstatně jiné a politické spektrum bylo posunuto výrazně doleva. Stejně jako později po osvobození z fašistické nadvlády i po první světové válce "idylická" spolupráce brzy skončila a rok 1920, přestože společné zájmy nebyly ještě zcela uspokojeny, se stal nejen rozhodujícím pro budoucnost republiky, ale zřetelně ukázal i na rozdíly v orientaci jednotlivých politických skupin.

a) Jedním ze zásadních problémů první etapy vývoje Československé republiky bylo řešení národnostní otázky, úzce související zejména se stanovením hranic nového státu, ale odrážející i narůstající sociální rozpory.

Postavení československého státu bylo v tomto okamžiku nesmírně obtížné. Fikci československého národa se podařilo jeho čelným představitelům již předem oslabit nejnebezpečnější výhrady vůči mnohonárodnostnímu charakteru nového státu, ale problém cílevědomě protičesky šťvané více než třímilionové menšiny Němců a neméně znacionalizované polské menšiny (budeme-li uvažovat jen v rámci českých zemí) zůstával otevřený.

Výchozí půsorys česko-německých vztahů v nové republice byl načrtnut již v posledních dnech existence Rakouska-Uherska, v němž především v době války vládnoucí vojenské kruhy systematicky živily protičeský nacionalismus. Političtí představitelé německého obyvatelstva žijícího na území Čech a Moravy se nechtěli

smířít s důsledky rozpadu monarchie a snažili se svou jednoznačnou orientací na nově vznikající tzv. Německé Rakousko uchovat si svůj dřívější vliv. Za vydatné podpory nového rakouského parlamentu se postavili proti začlenění Němci obývaných oblastí Čech a Moravy do československého státu, nejvýznamnější z nich přihlásili jako tzv. Deutschböhmen, Sudetenland, Deutsch-Südmährischer Kreis a Böhmerwaldgau za součást Německého Rakouska, vznesli i další požadavky a začali intenzívně pracovat na realizaci svých záměrů. Jako hlavní argument jim sloužilo ještě nedávno nepohodlné právo na sebeurčení. Československá strana, reprezentovaná zpočátku Národním výborem československým, nemohla samozřejmě s takovýmito snahami souhlasit. Své nároky na okrajové části českých zemí uplatňovala diplomatickou cestou, a když k tomu nashromáždila dostatek sil, začala je i mocensky prosazovat.

Poměr polské menšiny k československému státu se formoval v průběhu řešení neobyčejně ostrého sporu o Těšínsko, Spiš a Javorinu, na něž si osobovaly nárok obě strany. I když si to ani jedna z nich nechtěla dlouho přiznat, fakticky už od prvních kontaktů obou stran ještě v době světové války šel tento konflikt k rozdělení Těšínska. Kompromisní řešení sice navenek československo-polské vztahy urovnalo, v pohraničí však neustále doutnal plamen nespokojenosti a nevraživosti a při první příležitosti se ve druhé polovině 30. let opět plně rozhořel.

Válka, vliv ruských revolucí, rozpad habsburské monarchie a územní spory se sousedními státy se projevíly prudkým rozjitřením národního cítění na všech stranách, ústícího často až v šovinismus. Zejména místní činitelé, kteří byli pod bezprostředním vlivem přímých projevů těchto střetů a nedokázali odhadnout širší a dlouhodobější souvislost svých postojů a praktických činů, měli sklon k nemístnému radikalismu, v konečných důsledcích škodícímu především vlastním národním zájmům.

Ani představitelé nejvyšších orgánů československého státu vesměs nechovali ke svým německým a polským partnerům příliš vřelé sympatie, většina z nich byla přesto nakloněna k dohodě a ke kompromisnímu řešení, i když i oni byli čas od času, vyprovokováni neochotou německých činitelů respektovat životně důležité zájmy rodičského státu, strženi k nacionalistickým projevům. Bylo jim však jasné, že budou-li v republice Němci a Poláci, jak o to usilovali, v zájmu republiky i v jejich vlastním zájmu bude, aby se zapojili pokud možno jako její loajální příslušníci. Tomu ovšem přílišné vyhrocování konfliktu neprospívalo. Jinak tomu bylo na německé a polské straně, kde jako partneři československých orgánů vystupovali lidé, kteří měli svým postavením a úhlem pohledu na celý problém blíže k českým místním činitelům, byli výrazně zatíženi nacionalismem a ochoty k respektování reálné situace a ke kompromisu z jejich strany bylo v této fázi jen velmi málo. Svědčí o tom jejich soustavné protičeskoslovenské projevy z prvních poválečných let, které zaznívaly nakonec i v Národním shromáždění, na jehož půdu vstoupili němečtí a polští poslanci v roce 1920.

b) Zájmy československého státu v místech měly reprezentovat především orgány recipované státní správy a okresní národní výbory.

První okresní národní výbory začaly vznikat nejdříve živelně a pak s oficiální podporou Národního výboru československého ještě před rozpadem habsburské monarchie.² Vedle nich se iniciativně konstituovaly i místní národní výbory a vytvořily

se též zemské národní výbory v Brně a Slezské Ostravě. V místních a okresních národních výborech se angažovali především zradikalizovaní příslušníci maloburžoazie a maloburžoazní inteligence, kteří zpočátku vyvíjeli velmi aktivní činnost. Mnohé národní výbory rozhodně zasahovaly do státní správy – sesazovaly okresní hejtmany, odvolávaly nepohodlné četníky, organizovaly vojenské a bezpečnostní oddíly, odnímalý obyvatelstvu zbraně, zabavovaly zásilky potravin, organizovaly zásobování atd. Jejich aktivita se však ihned po vzniku republiky dostala do střetu s rozhodnutím pražského Národního výboru navázat organizačně a v zásadě i personálně na starou rakouskou a uherskou státní správu. V této situaci jen velmi těžce hledaly prostor pro uplatnění, na každém kroku narážely na nechuť okresních hejtmánů nechat si zasahovat do svých pravomocí a marně volaly po instrukcích, co mají dělat. Nebylo tedy překvapením, i když mnohé národní výbory se s tím nechtěly smířit, že vláda většinu z nich ještě v roce 1918 (7. prosince) zrušila.³

Národní výbory se ustavovaly i v národnostně smíšených oblastech a představovaly zde hlavní oporu českého živlu. Orgány recipované státní správy ovládané většinou Němci zvláště zde neskýtaly (vzhledem k oficiálním stanoviskům reprezentantů německé menšiny k existenci Československé republiky a ke svému postavení v ní) příliš záruk loajálního plnění povinností a hájení československých zájmů, byť postupně slibovaly věrnost československému státu.

c) Ze specifiky okrajových částí republiky, z odlišných etnických a mocensko-politických poměrů v nich, vyplývaly některé zvláštnosti, jimiž se zdejší národní výbory odlišovaly od obdobných orgánů působících ve vnitrozemí.

Především je třeba upozornit na skutečnost, že v národnostně smíšených oblastech vznikly dvě skupiny národních výborů s rozdílným postavením. První tvořily ty, které se ustavily v místech s výrazným zastoupením českého obyvatelstva v prvních popřevratových dnech. Například v Jindřichově Hradci se okresní národní výbor, označovaný nejdříve jako národní rada, zformoval 30. října 1918,⁴ obdobně brzy začaly působit národní výbory v Poličce, Orlicích, Ústí nad Orlicí, Ústí nad Labem a Duchcově,⁵ s nepatrným zpožděním i v Českém Krumlově.⁶ Tyto národní výbory se v rámci základních úkolů, jak je všem národním výborům vytkl pražský Národní výbor (tj. péče o zabezpečení klidu a pořádku a o zásobování obyvatelstva), také snažily prosadit do místních orgánů, sledovaly smýšlení německého obyvatelstva, neutralizovaly činnost orgánů německých správních provincií v německých částech svých obvodů, zabráňovaly průvozu potravin i jiného důležitého zboží do německých oblastí, kontrolovaly pohyb obyvatelstva, organizovaly vojenské jednotky a plnily další úkoly, které směřovaly k posílení českého vlivu ve smíšených oblastech.

Do druhé skupiny patřily menšinové národní výbory v pravém slova smyslu vznikající na území, které bylo v prvních popřevratových dnech a týdnech mimo dosah moci československých orgánů a hlásilo se k německým správním provinciím. Představitelé zdejších správních orgánů a dalších státních institucí slibovali věrnost Německému Rakousku, v lepším případě zaujali oportunistickou pozici a úřadovali odlišně pro české a německé obce. Vůči české části svého obvodu postupovali podle směrnic Národního výboru československého, německé obce řídili podle pokynů z center německých správních provincií.⁷

Pražští činitelé měli zpočátku o poměrech v německém pohraničí zkreslené představy. Na schůzi pražského Národního výboru 5. listopadu 1918 konstatoval Antonín Švehla, že v Čechách pouze "žatecké krajské hejtmanství ... vydalo cirkulář, ve kterém poukázalo na sobě podřízené hejtmanství, aby se podřídila Národní radě v Liberci",⁸ zatímco ostatní spolupracují s pražským místodržitelstvím. Situace však byla značně složitější. Například okresní hejtmán v Českém Krumlově složil slib německé vládě (načež mu česká menšina ve městě i téměř dvě desítky českých obcí odepřely poslušnost).⁹ Na Prachaticku zabírali zástupci zemské vlády z Lince jednotlivé úřady a na venkově verbovali do armády. Pod vlivem Národní rady v Liberci bylo i okresní hejtmanství a ostatní orgány v Mariánských Lázních, obdobné poměry byly ve Stříbře, Horšovském Týně, Teplé, Plané i jinde.¹⁰ Němci prosadili svůj vliv i na severu a jihu Moravy.¹¹ Národní výbory se tu proto vesměs konstituovaly až po ovládnutí těchto území českou mocí.

S pozdějším datem vzniku menšinových národních výborů souvisí jejich druhá odlišnost – odrazilo se totiž i v zaměření jejich činnosti. Od vydání prvního československého zákona, který recipoval starou státní správu, dělil tyto národní výbory už poměrně dlouhý časový odstup, takže u jejich členů nemohla ani vzklíčit iluze, že se stanou základem nové organizace místní správy. Na rozdíl od okresních a místních národních výborů, které fungovaly již v době převratu, proto vesměs neusilovaly o přímé zásahy do státní správy a samy neodvolávaly okresní hejtmany, četníky a další funkcionáře. Musely se smířit se sice nevyjasněným, ale jednoznačně limitovaným postavením orgánů kontrolních a poradních. Orientovaly se tedy především na zabezpečení národnostních a hospodářských zájmů české menšiny. Kontrolovaly okresní hejtmanství a další státní orgány a instituce, do nichž se snažily pronikat, pokoušely se paralyzovat vliv německé a polské propagandy. Prostoru pro vlastní aktivitu ovšem měly minimálně. Proti jejich zásahům se stavěly s poukazem na zákon o zřízení samostatného československého státu a na jejich přílišný radikalismus recipované orgány a také ústřední instituce jim situaci neusnadňovaly. Jen pro ilustraci: když v lednu 1919 žádal okresní národní výbor v Liberci, stejně jako už dříve jiné národní výbory, o instrukce pro další činnost, sdělilo mu ministerstvo vnitra, že žádné obecné pokyny dostat nemůže, že má postupovat podle místních poměrů, ale hlavně "necht' se ... v každé důležitější věci obrátit telefonicky nebo osobní intervencí na ministerstvo vnitra, sekce zákonodárná, kde bude jemu dán příslušný pokyn".¹²

Na druhé straně je třeba vidět, že mnohé kroky národních výborů byly zcela zřetelně poznamenány nacionalismem a že tedy národní výbory ne vždy přispívaly k uklidnění situace. Zejména v průběhu let 1919-1920, kdy naděje na odtržení českého pohraničí pohasly, německý tábor se začal diferencovat a umírněnější kruhy se snažily hledat cestu k dohodě s českými činiteli, mnohé národní výbory tento posun nezaregistrovaly nebo si jej nechtěly připustit, nedokázaly v praxi rozlišovat a své postoje přizpůsobit změněné situaci. Přímo typické byly v tomto směru poměry na Šumpersku, kde Němci považovali národní výbor za hlavní překážku dorozumění s českou stranou.¹³

Zajímavým specifikem okresních národních výborů v místech s českou většinou byla jejich snaha (a potřeba) ovlivňovat území větší než byl územní obvod jejich okresu. Iniciativa k tomu vycházela od okolních národních výborů nebo přímo od

obyvatel české národnosti v poněmčených územích, neboť šlo většinou o národní výbory v místech, která už v minulosti představovala regionální centra a tíhlo k nim širší okolí. Českobudějovický okresní národní výbor informoval 21. listopadu 1918 vládu, že svou působností zasahuje i mimo svůj obvod, neboť je nucen vyřizovat věci, jež mu sice nepřísluší, ale jsou mu "přikazovány vzhledem k dřívějším zvyklostem a politickému vlivu Budějovic", které "byly vždy ve směru národní ústřednou a směřodatným činitelem menšinové práce národní, jako byly také centrem hospodářského a průmyslového podnikání a uplatňovaly vliv na celé skupenství okresních hejtmanství jihočeských".¹⁴ Národní výbor v Plzni žádal 8. listopadu 1918 o rozšíření kompetence, protože Plzeň byla důležitým komunikačním a národním střediskem, k němuž se západočeské národní výbory obracely se steskem a žádostmi.¹⁵ Obdobné přání vznesl vůči vládě okresní národní výbor v Turnově, neboť pomoc od něj požadovaly národní výbory ze širokého okolí (Český Dub, Hodkovice, Jablonec, Liberec, Železný Brod).¹⁶ V Košťanech u Teplic se ustavil menšinový národní výbor pro území od Děčína až k Chomutovu, ¹⁷ královéhradecký okresní národní výbor se 1. listopadu nabízel obcím a okresním úřadům v severovýchodních Čechách "všemožné pomoci poskytnouti, popřípadě k ochraně obyvatelstva vojsko vyslati".¹⁸ Na Moravě byla obdobným střediskem pro přilehlé okolí například Olomouc.¹⁹

Tato situace byla ovšem v rozporu s původní představou Národního výboru československého, který vyzýval pouze k zakládání národních výborů s působností pro soudní okres,²⁰ nepočítal se zemskými národními výbory a nechtěl uznávat ani místní národní výbory. Pražští činitelé je však nakonec, když si dokonaleji uvědomili, jaké poměry vládnou v národnostně smíšených oblastech, alespoň dočasně akceptovali.

Svérázné bylo postavení národních výborů ve Slezsku. Už koncem října 1918 se tu jako "nechtěné dítě" zrodil Zemský národní výbor pro Slezsko se sídlem ve Slezské Ostravě²¹ a začaly vznikat první okresní a místní národní výbory. Slezský zemský národní výbor se od počátku soustředil na ochranu československých zájmů ve svém obvodu, ohrožovaných vytvořením německého správního útvaru Sudetenland se sídlem v Opavě i vyhrocováním česko-polských vztahů v souvislosti s rodícím se sporem o Těšínsko. Snažil se při tom opřít o autoritu Národního výboru československého, ten však v prvních dnech nového státu nebral slezský zemský národní výbor na vědomí, neboť s národními výbory na úrovni zemí nepočítal a problémy okrajových částí republiky víceméně opomíjel. "Pánové, kteří rozhodují, vzpomínají až k České Třebové, ale dál už ne",²² trpce konstatoval ještě 13. listopad v plénu Národního výboru československého brněnský sociální demokrat Karel Vaněk a slezský zemský národní výbor 7. listopadu 1918 (a opakovaně ještě 14. listopadu) žádal pražský Národní výbor, aby jej uznal "jako reprezentanta českého Slezska a to až na dobu, kdy vytvořena bude zákonem nejvyšší české svrchovanosti - tj. Národního výboru v Praze - vláda definitivní pro celý československý stát".²³ Teprve poté, co se Národnímu výboru československému podařilo stabilizovat situaci ve vnitrozemí, začal věnovat více pozornosti okrajovým částem republiky, a s tím i vyhrocujícímu se těšínskému konfliktu. Dokumentuje to též skutečnost, že vybrané národní výbory ve Slezsku, i když nebyly menšinové, mohly pokračovat ve své činnosti i po 8. prosinci 1918, aby na sporném území upevňovaly české pozice.

A dostáváme se k nejzřetelnější odlišnosti národních výborů ve smíšených pohraničních obvodech. Po konsolidaci území obývaného českým obyvatelstvem začala vládnoucí špička československého státu aktivní činnost národních výborů překážet, jak o tom svědčí kritické hlasy na jejich adresu, zaznívající již na jednáních pražského Národního výboru a zejména jeho předsednictva.²⁴ Kritika jejich činnosti vyústila na začátku prosince 1918 ve zrušení velké většiny z nich.

Československá vláda vydala 7. prosince již zmiňované provolání, v němž národním výborům poděkovala za vše, čím přispěly k převzetí rakouské správy a k udržení klidu a pořádku. "Přechodná ... doba díky činnosti národních výborů přešla beze všech otřesů" a republika již byla podle názoru vlády "vybavena všemi náležitostmi pevně zorganizovaného státu", proto se ministerská rada "jednomyslně usnesla prohlásiti činnost *všech* (zvýraznil L.V.) národních výborů za skončenou."²⁵ Všem národním výborům tak bylo zdánlivě odzvoněno. V samotném závěru vládního provolání však byl tento kategorický závěr modifikován dovětkem: "Ohledně národních výborů našich menšin vyhrazuje si vláda učiniti všechna nutná opatření, aby jejich zdárná činnost nepřerušeně mohla se vyvíjeti".²⁶ Toto nejednoznačné prohlášení o menšinových národních výborech umožňovalo různý výklad. Mohlo znamenat zachování menšinových národních výborů, mohlo však znamenat, jak konečně plyne ze souvislosti s výše citovaným ustanovením o zrušení *všech* národních výborů, že i menšinové národní výbory zaniknou a na jejich práci navážou jiné orgány. Měla se přece "zdárně vyvíjet" jejich činnost, nikoliv samy orgány! Navíc nebylo ani přesně vymezeno, koho vláda považuje za menšinový národní výbor a koho nikoliv. Provolání proto vyvolalo mezi českými činiteli v pohraničí nejistotu a zmatek. Brzké a důrazné negativní ohlasy z pohraničí byly zřejmě nejpůsobivějším podnětem, který vedl vládu, aby své stanovisko urychleně vyjasnila. Dva dny po zveřejnění prohlášení o zrušení národních výborů otiskly pražské deníky naléhavou výzvu: "Všechny národní výbory v místech, kde dosud nefungují orgány pravidelné státní správy, se žádají, aby svoji činnost nepřerušovaly. Bližší pokyny budou jim dodány v nejbližších dnech."²⁷ V návaznosti na tuto proklamaci vláda přesně určila, které národní výbory mají ve své činnosti pokračovat.

Zachování národních výborů v národnostně smíšených oblastech jen dokumentuje, že v jejich činnosti sehrávala rozhodující úlohu ochrana zájmů české menšiny. Tento hlavní objekt zájmu všech zároveň limitoval jejich činnost a existenci. Jak se postupně konsolidovala situace v pohraničních okresech, nenacházely některé národní výbory další uplatnění a samy dospívaly k závěru, že jich již není třeba.²⁸ Jiné však vehementně obhajovaly svou potřebnost, žádaly rozšíření pravomocí a protestovaly proti stále aktuálním snahám o zrušení. V jejich stanoviscích často zaznívaly nacionalistické tóny, ale v mnoha případech pouze odrážely skutečnost, že se příliš nezměnil vysloveně protičeskoslovenský postoj vlivných skupin německého obyvatelstva a dlouho se výrazněji nezlepšila ani pozice českého živlu v pohraničí.

Ani menšinovým a ostatním zbylým národním výborům však již nezbývalo příliš času. Ministerstvo vnitra jim původně vyhradilo jen několik týdnů. Muselo se však smířit s jejich přece jen poněkud delší existencí. Národní výbory totiž prokázaly neobyčejnou životaschopnost. O jejich zrušení uvažovalo ministerstvo vnitra již v březnu 1919, rozhodlo však ponechat je až do červnových obecních voleb. Pak se

však nezdařil ani dílčí pokus rozpustit alespoň zbylé národní výbory ve Slezsku, protože v polovině roku 1919 se tam opět prudce vyhrotil československo-polský konflikt.²⁹ Pařížská dohoda, podepsaná po skončení československo-polského vojenského střetu na začátku února, totiž delegovala další jednání o osudu Těšínska na oba zúčastněné státy, toto řešení však nebylo šťastné, vedlo k aktivizaci nacionalistů na obou stranách, takže v září musely do sporu opět vstoupit mocnosti.

Pod bezprostředním vlivem zpráv o průběhu schůze menšinových národních výborů, konané z podnětu severomoravského národního výboru se sídlem v Šumperku 3. září 1919 v Praze, zůstalo z rozhodnutí ministerského předsedy nerealizováno i právě přijaté usnesení vlády o zrušení národních výborů z 2. září.³⁰

Po opakovaných neúspěších ztratila vláda i ministerstvo vnitra chuť zakročit proti národním výborům přímo a začali hledat jiné cesty. Ministerstvo vnitra vyvolalo konzultace s předními představiteli menšinových národních výborů a snažilo se je přesvědčit, aby národní výbory dobrovolně přeměnili v odbory Národních jednot a vláda mohla být "ušetřena odia, že rozpustila národní výbory, které nepopíratelně si získaly velkých zásluh o hladké provedení převratu říjnového v roce 1918."³¹ Z podnětu ministerstva vnitra nakonec Národní rada československá svolala na 6. června 1920 do Zábřehu na Moravě "pracovní závěrečný sjezd menšinových národních výborů". Sjezdu se zúčastnilo přes dvě stě delegátů se všech menšinových národních výborů a mnoha Národních jednot z celé republiky. Přítomen byl i oficiální zástupce ministerstva vnitra a další hosté. Vedle plenárního zasedání se konala ještě užší porada nejvlivnějších činitelů a velký tábor lidu. Sjezd s poukazem na zvolení řádného Národního shromáždění rozhodl o skončení činnosti zbylých národních výborů a konstatoval, že se "ukončují takto poměry mimořádné, způsobené převratem."³² Své úkoly v pohraničí však jeho účastníci nepovažovali za vyřešené. Na základě výsledků užší porady je proto přenesli na obranné Národní jednoty soustředěné v Československé národní radě a vyzvali členy zrušených národních výborů, aby věnovali "svou péči i nadále povznesení národa v krajích národnostně smíšených."³³

I když o menšinových národních výborech nelze paušálně říci, že to byly právě orgány "revolučního rázu, představující demokratickou, skutečně lidovou moc",³⁴ neboť tato charakteristika vystihuje v zásadě jen povahu některých revolučně laděných národních výborů v prvních popřevratových dnech,³⁵ vykonaly za necelé dva roky své práce v národnostně smíšených oblastech mnoho záslužného. Jejich působení však nebylo jednoznačné, neboť se do něj promítly i negativní důsledky neustálého tlaku vyhrocené konfrontační atmosféry ve většině míst v pohraničí. Mnohé z nich se střežily podlehnout vypjatému nacionalismu,³⁶ jiné se mu však, často pod vlivem německých provokací, neubránily, čímž jen nahrávaly německým šovinistům hatícím snahu o konsolidaci smíšených oblastí, případně komplikovaly československou pozici v jednáních o Těšínsko.

Poznámky a odkazy:

- 1 Přehled starší literatury o vzniku ČSR podává J. KOLEJKA (*O vzniku ČSR. Rozbor literatury*, Praha 1958).
- 2 Dosavadní literatura o vzniku republiky je poměrně bohatá, přesto v ní budeme jen obtížně hledat podrobnější analýzu působení okresních a místních národních výborů. Komplexního zhodnocení se jim dostalo až v práci V. PEŠI *Národní výbory v českých zemích roku 1918*, in: *Rozpravy ČSAV*, roč. 72, sešit 12, Praha 1962. Týž autor psal o národních výborech i v drobnějších studiích *Národní výbory v roce 1918 na Moravě a ve Slezsku*, in: *Časopis Matice moravské*, Brno 1958 a *Vznik Československé republiky 1918 a české národní výbory*, Horizont, Praha 1988. Z dalších prací uveďme alespoň: KÁRNÍK, Z.: *Kladenský národní výbor (Srpen 1918 - květen 1919)*, in: *Středočeský sborník historický* 2, Praha 1958; KRÁLÍKOVÁ, M. - STRATIL, J.: *Národní výbory na střední a severní Moravě a ve Slezsku v roce 1918 (Soupis dokumentů)*, Opava 1969; *Národní výbor v Plzni a státní převrat v roce 1918*, Plzeň 1928; *Národní výbory ve východních Čechách v roce 1918*, Hradec Králové 1968; UNGERMAN, Z.: *Národní výbor v Plzni v roce 1918 jako organizační základna třídní spolupráce buržoazie a pravicových sociálních demokratů*, in: *Sborník Vyšší pedagogické školy v Plzni I.*, Plzeň 1958; VOJÁČEK, L.: *Postavení a činnost okresního národního výboru v Holešově 1918*, in: *Sborník příspěvků o vzniku Československa*, Brno 1983; týž: *K postavení a vzájemným vztahům národních výborů v roce 1918*, in: *Právník* č. 10/88; WERSTADT, J.: *Svědectví a dokumenty k historii říjnového převratu v českých zemích*, in: *Naše revoluce II.*, Praha 1923.
- 3 *Národní listy*, roč. 58, č. 152 z 8. listopadu 1918.
- 4 SÚA; PMR, kart. 634.
- 5 SÚA, PMR, kart. 634, 635.
- 6 Operativně postupovali Češi na Šumpersku, Lanškrounsku a v některých dalších smíšených oblastech. Okresní města zde ovládali Němci, proto za sídlo okresních národních výborů zvolili obce v českých částech okresů, v uvedených případech Bludov, resp. Českou Třebovou a Ústí nad Orlicí (SÚS, MV, stará reg., kart. 145 a PMR, kart. 635).
- 7 Tak postupovali například okresní hejtman a četnictvo v Lanškrouně (SÚA, MV, stará reg., kart. 144).
- 8 SÚA, NV, kart. 1.
- 9 SÚA, MV, stará reg., kart. 144.
- 10 SÚA, MV, stará reg., kart. 145.
- 11 K tomu srovnej např. práce M. TRAPLA, M. GREBENÍČKA a Z. PINDY ve *Sborníku příspěvků o vzniku Československa*, UJEP, Brno 1983.
- 12 SÚA, MV, stará reg., kart. 144.
- 13 Například ve zprávě brněnského policejního ředitelství pro předsednictvo moravského místodržitelství z 22. května 1919 se mimo jiné uvádělo: "Němci v Šumperku žehrají na činnost tamního Národního výboru, který označují za vedlejší vládu a za hlavní překážku navázání smírného vyjednávání. Umírnění Němci vyslovují obavy, že by váhání v otázkách smíru mohlo být osudným, ježto je na Šumpersku dosti radikálních živlů, ... Ziskáním Šumperska by byl ulomen hrot ostří odboje celé severní Moravy a mohl býti vykonáván vliv na Slezsko" (Státní oblastní archiv Brno - SOAB - B40, 2, kart. 5). Příznačné je dále i zcela odlišné hodnocení situace v obvodu působnosti národního výboru v Hanušovicích začátkem července 1919. Národní výbor hovořil o nebezpečných rejdech německého obyvatelstva, okresní hejtman v Šumperku naopak konstatoval, že z chování německého obyvatelstva lze usuzovat spíše na jeho zklidnění (SOAB, B40, 2, kart. 6).
- 14 SÚA, PMR, kart. 635.
- 15 Tamtéž.
- 16 Tamtéž.
- 17 Tamtéž.
- 18 SÚA, PMR, kart. 1676.
- 19 SÚA, MV, stará reg., kart. 145.
- 20 K tomu srovnej výzvu Národního výboru československého "Národním výborům okresním" z 31. října 1918, text in: PEŠA, V.: *Národní výbory v českých zemích roku 1918*, strana 88.
- 21 K jeho složitému formování srovnej PEŠA, V.: *Národní výbory v českých zemích roku 1918*, strana 39.
- 22 SÚA, NV 1918, kart. 1.
- 23 SÚA, PMR, kart. 634.
- 24 K tomuto srovnej například stenografický protokol z jednání pléna Národního výboru Československého 2. listopadu 1918 (SÚA, NV 1918, kart. 1).
- 25 *Národní listy*, roč. 58, č. 152 z 8. listopadu 1918.
- 26 Tamtéž.
- 27 *Národní listy*, roč. 52, č. 153 z 10. prosince 1918.

- 28 Například již 2. února 1919 ukončily svou činnost okresní národní výbory pro Opavu a pro opavský politický okres (SÚA, MV, stará reg., kart. 145). Okresní národní výbor v Českých Budějovicích, který se na přelomu let 1918-1919 rezolutně dožadoval svého zachování, se dobrovolně rozešel 18. října 1919 (SÚA, PMR, kart. 635).
- 29 Srovnej situační zprávu o poměrech ve Slezsku ve dnech 1. až 7. září 1919 (SÚA, PMR, kart. 1676).
- 30 SÚA, PMR, kart. 1676.
- 31 Tamtéž.
- 32 SÚA, MV, stará reg., kart. 63.
- 33 Tamtéž.
- 34 Srovnej VANĚČEK, V.: *Dějiny státu a práva na území Československa do roku 1945*, Orbis, Praha 1975, strana 406.
- 35 K tomu srovnej VOJÁČEK, L.: *K postavení a vzájemným vztahům národních výborů v roce 1918*, Právník č. 10/88, str. 884 a n.
- 36 Okresní národní výbor v Rokytnici, později také obviňovaný z nekorektního postupu vůči německému obyvatelstvu, vyzýval: "Jsme vítězi, zachovejme důsledný klid vítězů" (SÚA, PMR, kart. 635). Národní výbory v Poličce a v Duchcově zase věřily, že k uklidnění poměrů přispěje vysvětlení vztahu československé vlády k německému obyvatelstvu, podané autoritativním orgánem československého státu. Duchcovští svůj názor podpořili pozitivní zkušeností s vlastním letákem, v němž německé spoluobčany ujišťovali, že "der tschechische Staat ist und bleibt eine demokratische Republik, deren Staatsbürger in jeder Beziehung gleichberechtigt sein werden", že je třeba hledat společné cesty "und diese Wege müssen zu einer Verständigung führen, auf Grund welcher ein ruhiges und glückliches Zusammenleben beider Nationen im tschechischen Staat innerhalb des ungeteilten herrlichen Landes Böhmen möglich ist" (SÚA, MV, stará reg., kart. 145).

© Ladislav Vojáček, 1991

Nationalausschüsse in den gemischtsprachigen Gebieten Böhmens und Mährens (1918-1919)

L. Vojáček

Zusammenfassung

Nach der Entstehung der ČSR stellten die Nationalausschüsse Hauptstütze des tschechischen Elements in den Grenzgebieten dar.

Unter den Nationalausschüssen der tschechischen Minderheit können wir zwei Gruppen mit unterschiedlicher Stellung unterscheiden - Nationalausschüsse in den Orten mit deutlicher Vertretung der tschechischen Bevölkerung, die überwiegend gleich nach dem Staatsstreich gegründet wurden, und Nationalausschüsse, die erst später an dem Territorium entstanden sind, das sich ursprünglich zu den deutschen Verwaltungsprovinzen gemeldet hat. Diese zweiten Nationalausschüsse versuchten nicht, in die Staatsverwaltung einzugreifen, und orientierten sich vor allem auf die Sicherung der nationalen und wirtschaftlichen Interessen der tschechischen Minderheit. Wesentliches Spezifikum der Nationalausschüsse in den Grenzgebieten war auch das Bestreben einiger von ihnen, ein grösseres Gebiet als ihr zuständiges Bezirk zu beeinflussen, was im Widerspruch mit der ursprünglichen Vorstellung des Tschechoslowakischen Nationalausschusses stand. Eigenartig war ebenfalls die Stellung der Nationalausschüsse in Schlesien.

Die Nationalausschüsse der Minderheiten wurden nicht gemeinsam mit den anderen aufgehoben und arbeiteten oft bis 1920. Ihre Wirkung war nicht ganz eindeutig. Sie haben zur Stärkung des tschechischen Einflusses in den Grenzgebieten beigetragen, zugleich widerspiegeln sich jedoch in ihre Tätigkeit negative Folgen des beständigen Druckes der zugespitzten Konfrontationsatmosphäre in den Grenzgebieten und manche von ihnen entwichen nicht nationalistischen Reaktionen.